

ARBEID

Beeldvorming van Arbeid ... Wat verstaan we onder Arbeid ?

We hebben voor de behoeften van dit project een praktische (operationele) definitie van 'arbeid' gehanteerd. Die definitie is gebaseerd op de sociologische en filosofische theorieën over arbeid. "Iedereen moet werken voor de kost" is rapper gezegd dan gedaan, maar bovendien kan het veel verschillende ladingen dekken.

1. In het project

We noemen 'arbeid' in het onderzoek die activiteiten die mensen doen

- om in hun onderhoud te voorzien (werken voor de kost);
- als het op een systematische manier gebeurt. We hebben dus niet gekeken naar toevallige inspanningen.
- als ze ervoor betaald worden. Dat is niet altijd even goed zichtbaar, maar we kijken in principe naar betaalde arbeid. We willen weten hoe de systematische, betaalde arbeid die mensen doen om in hun onderhoud te voorzien, er op televisie uitziet. Hoe die 'arbeid' in beeld wordt gebracht, en hoe wordt er over gepraat?

Door duidelijk aan te geven wat in het centrum van onze belangstelling staat, geven we tegelijk ook aan wat beschouwd worden als ernaast vallende:

- vrijwilligerswerk
- huishoudelijk werk
- werkloosheid
- pensioen

We zullen er op letten en duidelijk maken of er een ander discours is over deze manieren van bestaan in vergelijking tot 'arbeiden'.

2. Wetenschappelijke benadering van 'arbeid'

2.1. Sociologisch

Het grootste belangstelling van de sociologen (en politici) gaat niet zozeer uit naar 'arbeid' dan wel naar 'werkloosheid'. Werkloosheid is een maatschappelijk probleem: het zegt iets over de werking van de economie, het brengt mensen in de problemen, en kost de overheid veel geld. De belangstelling voor werkloosheid is bijgevolg zeer groot, en in de media gaan 'arbeid' en 'werkloosheid' vaak hand in hand.

Sociologen houden zich bezig met:

- de werkloosheidscijfers en de tewerkstellingsgraad
- de werkloosheidsval
- arbeidsmarkttheorieën
- de maatschappelijke functie van arbeid

Vele disciplines buigen zich over arbeid, maar de meest gespecialiseerde is de arbeidssociologie. Arbeidssociologen houden zich bezig met arbeidsomstandigheden, arbeidsinhoud, arbeidsvoorwaarden en arbeidsverhoudingen.

[zie: <http://www.sociosite.net/labor/ArbSoc/ArbSoc.html#RTFTtoC10>

je vindt hier een uitgebreide cursus Arbeidsociologie]

2.2. Genderstudies

Vrouwen- of genderstudies hechten groot belang aan de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Vanaf het begin van de tweede feministische golf hebben vrouwen gestreefd naar verbeteringen van hun positie op de arbeidsmarkt. Huishoudelijk werk werd niet als 'arbeid' beschouwd, was in de grote meerderheid van de gevallen onbezoldigd en het weerhield vrouwen om zich ten volle te ontplooiën op de arbeidsmarkt. Werkgevers en vakbonden die niet gunstig gestemd waren over de 'buitenhuiswerkende' vrouw waren ook niet geneigd om hun steentje bij te dragen aan de ondersteuning van de carrières van vrouwen. Maar soms had men vrouwen gewoon nodig op de arbeidsmarkt en vrouwen konden daar goed gebruik van maken. Een samenspel van economische noodzaak en streven naar emancipatie bracht vrouwen meer en meer op de arbeidsmarkt.

Het trefwoord was 'economische zelfstandigheid'. Door op de arbeidsmarkt te treden, het full time huisvrouwenbestaan vaarwel te zeggen, zouden vrouwen economisch zelfstandig kunnen zijn, wat ook een grotere autonomie ten opzichte van de kostwinner zou inhouden. Arbeid was het middel tot onafhankelijkheid.

Tegenwoordig ziet de aanwezigheid van vrouwen op de arbeidsmarkt er als volgt uit: Het Genderzakboek, 2005, leert ons dat de werkzaamheidsgraad van vrouwen in het Vlaams Gewest 56,7 % bedraagt, van mannen 71,6 %; dat de werkloosheidsgraad van vrouwen in het Vlaams Gewest 6,6 % bedraagt, van mannen 4,6 %.

Hooggeschoolde vrouwen hebben bijna allemaal een job. Laaggeschoolde vrouwen zijn zeer gevoelig voor de 'werkloosheidsval': het verschil tussen werken en niet werken is voor hen financieel zeer gering, en werken brengt zoveel extra last en kosten met zich mee, dat er vaak voor gekozen wordt om de werkloosheid in stand te houden. Als men niet werkt moet men zich niet verplaatsen (wat ook geld kost), men verliest allerlei financiële en materiële voordelen niet, en men kan voor de kinderen zorgen.

Dat betekent niet dat de meeste vrouwen economisch zelfstandig zijn binnen een gezin. Vele van de vrouwen met kinderen werken deeltijds. " Van de werkende moeders uit koppels met één kind heeft 44 % een deeltijdse baan en bij de werkende moeders uit koppels met drie of meer kinderen loopt het aandeel deeltijds werkenden zelf op tot 65 %. (Genderzakboekje, 2005, p. 140). Ook alleenstaande moeders werken voor 44 % deeltijds.

Voor de (hoog)geschoolde vrouwen met kinderen is de combinatie van arbeid en gezin vaak niet eenvoudig. 'Combinatie arbeid en zorg' is vandaag het heetste thema in

verband met de maatschappelijke positie van vrouwen. Het is een thema dat hoog op de politieke agenda staat. Elke politieke partij zegt er wel iets over, men weet dat het een probleem is. Er zijn (door de overheid en andere initiatiefnemers) vele formules uitgedokterd om oplossingen te bieden: deeltijdswerken, tijdskrediet, meer publieke crèches, voorstellen tot gratis kinderopvang, kinderhotels, bedrijfs-crèches, verbetering van het statuut van onthaalmoeders, dienstencheques, vakantie-oppas in bedrijven (zelfs in het leger), speeltuinwerking tijdens schoolvacanties, zorgverlof, glijdende uren, ...

Miet Smet, voormalig Minister van Arbeid en in België de eerste staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, noemde het in het TV-programma (Morgen Beter, 16 november, 2005) een 'revolutie op de werkvloer'. Dit betekent echter niet dat 'werkende vrouwen' een gemakkelijk leven hebben. Er blijven klachten over de zware belasting en het (te) drukke leven. Vele studies tonen aan dat het twee-verdieners (mannen en vrouwen) in de opbouw van hun carrière en hun gezin zwaar valt. Ze hebben het bijzonder druk en (negatieve) stress is voor hen niet ver weg.

De drukte zit niet enkel in de combinatie van arbeid en gezin, het zit ook in de tijdsgeest. Mensen van alle leeftijden combineren veel activiteiten en hebben het vandaag allemaal druk: de kinderen moeten naar allerlei activiteiten naast de school (balletles, muziekschool, sport, ateliers en workshops); ouders moeten naar het theater, op reis (al dan niet met de kinderen die daarvoor een dagje spijbelen), moeten de internationaliseringstrend op hun werk volgen, moeten gaan sporten, moeten vrienden ontvangen, hebben het journaal te volgen, en moeten een handje toesteken bij hun ouders, wellicht moeten ze nog een aanvullende opleiding volgen, en/of klussen in hun pas gekochte woning. Ook grootouders mogen niet stilzitten en zij doen dat ook niet. De agenda van bruggepensioneerden is vaak ingewikkelder dan die van een topmanager.

Glazen plafond

Onderzoek stelt nog steeds vast dat vrouwen heel moeilijk door 'het glazen plafond' geraken. Als vrouwen in hun carrière opgeklommen zijn tot een zeker niveau, is het alsof er boven hen een glazen plafond is dat hen tegenhoudt om door te groeien. Ze geraken niet verder, ze geraken er niet doorheen, ze komen niet aan de echte top.

Regels in verband met Arbeid en Gender

Vanuit verschillende hoeken is er regelgeving opgesteld in verband met een vlottere combinatie van gezin en arbeid, en verbetering van de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Enkele voorbeelden:

- anti-pest wet & welzijn op het werk: gegroeid uit regels in verband met ongewenst seksueel gedrag
- deeltijdswerk
- bescherming van zwangerschap
 - zwangerschapverlof
 - zeer vroeg zwangerschapsverlof bij gevaarlijk beroep en dreigend gevaar
 - ontslag en zwangerschap
 - zwangerschap en sollicitaties
- positieve acties
- m/v in vacatures: dat moet al zeer lang; EU heeft daar goed aan geholpen

- o beschermende maatregelen mogen eigenlijk niet meer van EU:
zie kwestie van nachtarbeid
gelijkheid moet er zijn, wat niet altijd in het voordeel van vrouwen werkt

Uitgebreide informatie hierover is te vinden op de Factsheets van RoSa [<http://www.rosadoc.be/site/nieuw/start.htm>], de website van NVR [<http://www.vrouwenraad.be/>], van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen [<http://www.igvm.fgov.be/>], en van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen [<http://www.raadvandegelijkekansen.be/>]

2. 3. Filosofisch

2.3.1. Filosofen

Max Weber (1864 - 1920) :

De Duitse socioloog Max Weber (1864-1920) heeft een zeer invloedrijke studie gemaakt over het verband tussen calvinisme en kapitalisme. Zijn mening was dat het ascetisme, de zelf-discipline, het arbeidsethos die binnen het protestantisme (en in het bijzonder het calvinisme) heersten, gunstige ondersteunende factoren waren voor de ontwikkeling van het kapitalisme. Zijn boek hierover *Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1905) is wereldberoemd, en beroert nog steeds de geesten.

Karl Marx (1818 - 1883) :

Binnen het marxisme bestaat een dubbele houding tegenover arbeid. Enerzijds wordt beklemtoond dat arbeid humaniseert: als men deelneemt aan het arbeidsproces kan men zich ontplooiing, vermindert de wereldvreemdheid, is men betrokken bij belangrijke processen en dat wordt duidelijk aangevoeld door de arbeiders, leeft men een geregeld leven, waardoor ook veel andere activiteiten vlotter gaan, bouwt men kameraadschap en solidariteit op, maakt men iets, kan men iets, heeft men en ervaart men zijn plaats in de klassenstrijd. Anderzijds worden arbeiders door kapitalisten uitgebuit. Arbeiders hebben enkel hun arbeidskracht te verkopen, kapitalisten zijn bezitters van de productiemiddelen, en arbeiders zijn bijgevolg afhankelijk van de bezittende klasse. Ze moeten hard werken, en ze krijgen daar veel te weinig voor terug.

Hanna Arendt (1906 - 1975) :

In haar theorie over Vita Activa (*The Human Condition*, 1958), is Arendt niet zeer postief over 'arbeid'. Arbeid is volgens haar niet het meest vrolijke waar een mens zich mee bezig kan houden. We evolueren naar een job-maatschappij waarin iedereen vastgeklonken zit aan zijn plaatsje in het productieproces, voor een loon dat in zijn subsistentie voorziet. Werken om te overleven, binnen bepaalde grenzen, binnen bepaalde uren, met beperkte verantwoordelijkheid. Dat is 'arbeid' voor de meeste mensen en er is geen ontsnappen aan. Het is bij Arendt vooral een kwestie van definities: zij maakt een driedeling in de soorten menselijk handelen: (1) werken, om de omgeving fysiek leefbaar te maken (2) arbeiden, om in levensonderhoud te voorzien (3) handelen, als zelf-expressie, iets maken dat blijft bestaan. In deze drie verschillende vormen van activiteit zit een stijgende graad van creativiteit.

Marcuse (1898 – 1979) :

Deze filosoof was een inspirator van de rebelse bewegingen van de zestiger jaren 1960. Zijn “Eendimensionale mens” (1964) was een blikopener in verband met de slaafsheid van het dagelijks leven. Zonder het helemaal aan Marcuse te willen toeschrijven zien we dat ‘arbeid’ in de linkse geest die toen ontstond, geen positieve gevoelens oproep. Een zelfgekozen alternativiteit en marginaliteit vestigde zich in het levenspatroon van veel jonge mensen. Werken doe je als het absoluut moet, maar verder moet men proberen geen vuile handen te krijgen (letterlijk, maar meer nog figuurlijk) en niet gevangen te geraken in de mentaliteit van “métro-boulot-dodo” of “huisje-boompje-beestje”.

2.3.2. Begrippen

Arbeidsethos

- gedrevenheid om te werken. Deze drive kan ervaren worden als een plicht, al dan niet stemmende uit godsdienstige bekommernissen, maar het arbeidsethos kan daar ook los van staan: zich stevig inzetten en daarvan genieten
- Meritocratie: arbeidsinspanningen dienen beloond te worden, loon naar werken, verdiensten dienen beloond te worden.

Arbeidsmarkt

- vraag en aanbod van werk
Vraag en aanbod zijn niet gemakkelijk bij elkaar te brengen. Allerlei organisaties zorgen daarvoor waarvan de VDAB de belangrijkste is.
Vlaams beleid over arbeids gaat vooral daarover: middels bemiddeling, opvolgen van werklozen, ondersteunen van vacature-aanbieders, plannen om speciale groepen aan het werk te krijgen, scholing en vorming.

Vrije tijd

- We weten wel wat ‘vrije tijd’ is: dan moeten we niet werken of niet studeren. Er is echter rond de ‘vrijetijdssamenleving’ ondertussen een hele wetenschappelijke discipline gegroeid (vrijetijdswetenschappen). Er is meer ‘vrije tijd’ te besteden dan ooit, zowel tijdens het werkzame leven als daarna, er is een enorme keuze aan recreatiemogelijkheden, en ‘vrije tijd’ wordt soms ook als een probleem gezien. Te veel vrije tijd leidt tot vandalisme, criminaliteit, verveling, depressie, ...
Belangrijkste is het feit dat dit een totaal nieuwe ontwikkeling is.
Jaarlijks betaald verlof is in België ingevoerd ingevoerd in 1951.
De laatste decennia is de werkweek alsomaar korter geworden en het aantal vacantedagen meer en meer. Druk – druk - druk : hoe zou dat komen? Het is een serieuze vraag, o.a. voor arbeidssociologen en vrijetijdswetenschappers.
- Vrouwen echter hebben geen vrije tijd. (zie Ignace Glorieux) Kortere werkdag, langere vacances, vroeger pensioen betekent voor vrouwen niet dat het huishouden niet gedaan dient te worden. Die last komt inderdaad nog steeds voor het grootste deel op hun schouders terecht.

(Pre)pensioen

- Ook het verhaal over pensioenen is totaal nieuw. Dat veel mensen na hun vijfzigste levensjaar nog maar heel kort werken is een vrij jong verschijnsel. De discussies daarover vliegen alle kanten op:
 - Kiezen de mensen er wel zelf voor ? Soms wel en soms niet.
 - Wie kan dit blijven betalen ? Het is niet te betalen, en desondanks worden er maar heel voorzichtige pogingen gedaan om het tij te keren (generatiepact)
 - Mag zoveel expertise zomaar verloren gaan. Blijkbaar is er geen haan die erover kraait.
 - Wat doen al die mensen die op jonge leeftijd niet meer aan het arbeidsproces deelnemen ?
- Gepensioneerden waren 'oude' mensen, ouder dan 65 jaar. Nu bedoelt men misschien iemand van 52, die in een bedrijf werkte dat naar China verplaatst is.
- Wat betekent voortijdige pensionering voor de relaties tussen mannen en vrouwen, van die generatie en van hun kinderen ?

Werkloosheid

- Werklozen hebben geen werk. Zoveel is duidelijk. Terminologisch is het echter een groot verschil of we het hebben over een uitkeringsgerechtigde, een werkloze niet-uitkeringsgerechtigde of een vrijwillige niet-werkende. Ze staan helemaal verschillend in de statistieken.
Het maakt ook in verband met de maatschappelijke positie van vrouwen een groot verschil. Ben je beschikbaar voor de arbeidsmarkt, als je – zolang je geen werk hebt – op de kinderen past ?

2.4. Politicologie

Twee grote theorieën staan hier tegenover elkaar.

De socialistische visie op arbeid:

- recht op arbeid staat hoog in het vaandel;
- inkomensverschillen dienen gereduceerd te worden; ook andere ongelijkheden dienen bestreden te worden
- de staat is de belangrijkste bewaker van rechten en regulator van inkomens
- solidariteit (uitgedrukt door belanggroepen) is een belangrijke waarde
- → grote sociaal-democratische discussies

De liberale visie op arbeid:

- legt de nadruk op de inspanningen van het individu;
- inspanningen van het individu dienen beloond te worden;
- vrijheid van onderneming is een belangrijke maatschappelijke waarde
- ongelijkheden zijn de motor van de vooruitgang en de staat moet niet voortdurend gereed staan om ongelijkheden te ondervangen. De staat moet een minimale beschermende en stimulerende rol hebben.
→ grote conservatieve discussies.

Beide debatten samen wikken en wegen de kwaliteit van de 'verzorgingsstaat'.